

EFEKTI INTRA-INDUSTRIJSKE RAZMJENE BOSNE I HERCEGOVINE

Jelena Ljubas Ćurak¹

SAŽETAK

Djelovanje vanjske trgovine razvijenih zemalja jeste jačanje intra-industrijske razmjene među zemljama. Novije trgovinske teorije imaju za cilj jačanje sličnosti među nacionalnim ekonomijama, da bi se smanjila razlika i utjecaji esternih šokova s kojima se ekonomija susreće na tržištu. Postoje mnogi indeksi koji mogu usmjeriti ekonomiju u pravom smjeru i jačanju konvergencije i intra-industrijske razmjene, prema visoko razvijenim zemljama. Faktori koji utječu na intenzitet intra-industrijske razmjene i stupnja konvergencije su veličina bruto društvenog proizvoda, dohodak po stanovniku, stupanj razvitka i mnogi drugi.

KLJUČNE RIJEČI : *intra-industrijska razmjena, divergencija, konvergencija, Grubel-Lloydov indeks*

EFFECTS OF INTRA-INDUSTRIAL EXCHANGE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

SUMMARY

The effect of foreign trade in developed countries is to strengthen the intra-industrial exchange between countries. Newer trade theories aim to strengthen the similarities between national economies to reduce the difference and externalities of the shocks that the economy encounters in the market. Many indices can steer the economy in the right direction and strengthen convergence and intra-industrial exchange, towards highly developed countries. Factors that affect the intensity of intra-industrial exchange and the degree of convergence are the size of the gross national product, income per capita, level of development, and many others.

KEYWORDS: *intra-industry exchange, divergence, convergence, Grubel-Lloyd indeksa*

UVOD

Pojam i značaj europskih integracija dobiva na značaju u vrijeme ubrzane globalizacije i jačanju različitih vrsta integracija. Pojedine zemlje naročito zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje, da bi bile uz korak s visoko razvijenim zemljama imaju za cilj pristupanje Europskoj Uniji, to jest europskim integracijama. Na putu se susreću s mnogim preprekama kao što su pravne, ekonomske i mnoge druge, ali sve s svrhom uklanjanja nedostataka,

¹ Dr.sc. Jelena Ljubas Ćurak, docent, Sveučilište/Univerzitet "VITEZ", jelena.ljubas@unvi.edu.ba

koje usporavaju napredak i prosperitet jedne zemlje i jačanju kriterija konvergencije. Unutarnje uređenje bitna je odrednica vremena, uloženog na ispunjenje kriterija za ulazak u europsku integraciju. Bosna i Hercegovina je jedna od zemalja koja je na putu prema Europskoj Uniji se susrela, ali i susresti će se s mnogim preprekama, koje su usporile njen individualni napredak. Pojam konvergencije je noviji pojam koji je dobio na značanju, s ciljem praćenja i ubrzavanja makroekonomskih varijabli promatrane zemlje u odnosu na visoko razvijene zemlje Europske Unije. Također smanjenje intenziteta ekonomskih šokova na minimum. Jedno od primjera konvergencije jeste jačanje i intra-industrijske razmjene između zemalja, kako bi se smanjila jačina konkurencije unutar Europske Unije, smanjio tržišni pritisak na pojedine proizvode i ispunjenje kriterija strukturne konvergencije kao jednih od bitnih sastavnica definisanih Ugovorima o osnivanju i funkcioniranju Europske Unije. Postoje mnogi indeksi koji mjere intenzitet intra-industrijske razmjene, jedan od njih je primjenjen u nastavku rada Grubel-Lloyd-indeks.

ZNAČAJ EUROPSKE UNIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina davne 1997. godine stupa u bilateralne odnose s Europskom Unijom. Narednih godina otvaranjem raznih organizacijskih tijela u Bosni i Hercegovini od strane Europske Unije, raznih aktivnosti kojima je cilj potaći približavanje i integriranje zemalja Balkana prema Europskoj Uniji, što je rezultiralo potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2008. godine, putem kojega je ostvarena i financijska podrška Europske pomoći Bosni i Hercegovini u okviru instrumenta predpristupne pomoći IPA I. Dok je za razdoblje 2014-2020. Europska Unija uspostavila i dala zemljama na raspolaganje i sredstva IPA II. Bosna i Hercegovina podnijela je zahtjev za članstvo u EU-u u veljači 2016., a status zemlje kandidatkinje dodijeljen joj je u prosincu 2022. godine, pod uvjetom da poduzme preporučene korake kako bi se ojačali vladavina prava, borba protiv korupcije i organiziranog kriminala, upravljanje migracijama i temeljna prava. EU je najveći trgovinski partner i donator Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina se suočava i sa negativnim trendovima koje pruža Europska Unija a odnosi se na odljev radne snage u zemlje Europske Unije. Najpoželjnije zemlje su Slovenija i Njemačka.

POJMOVNO ODREĐENJE I SVRHA PROCESA KONVERGENCIJE PREMA EU

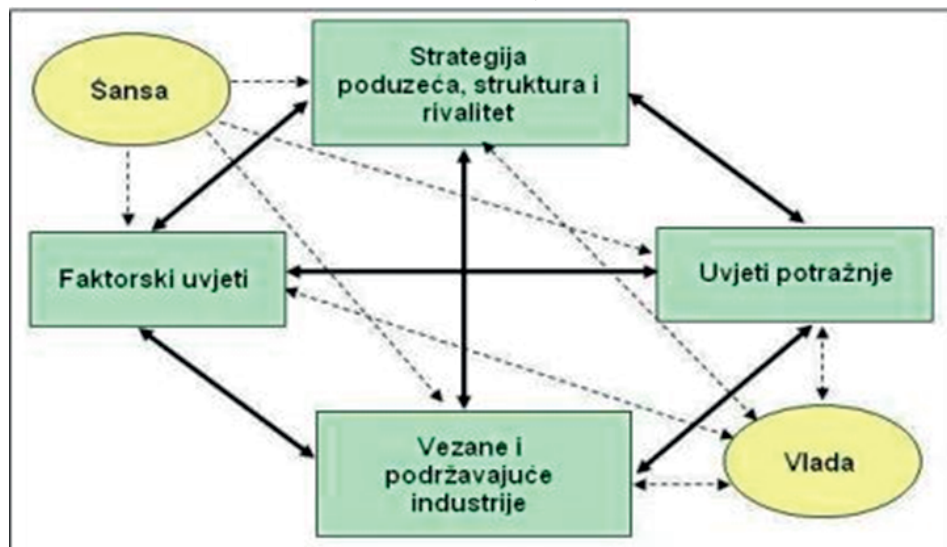
Pojam i svrha kriterija konvergencije definirani su Ugovorom iz Maastrichta, Ugovorom iz Kopenhagena, pa nadopunjeni Ugovorom iz Madrida, Ugovorom iz Amsterdama i ostalim Ugovorima. Riječ konvergencija potiče od (lat. riječi *convergens*) što u prijevodu znači *koji se približava*, da manje razvijene zemlje u dugom roku brže rastu od razvijenih zemalja. Svrha kriterija konvergencije jeste smanjiti diferenciranost među regijama, državama u cilju jačanja privrede i prilagodbe razvijenim zemljama. Kriteriji konvergencije detaljno razrađuju ekonomske varijable, koje se moraju pojedinačno prilagoditi omjerima i postotcima definiranim unutar Ugovora, krenuvši od nominalnih kriterija, pa sve do nedostižnih strukturnih kriterija. Imamo zemlje koje su na pravilan način iskoristile i usmjerile napore i u kratko vrijeme prilagodile privredu i ostvarile pozitivne rezultate kao što je Slovenija, a s druge strane imamo zemlje kao što je Grčka, koja je nespremno ušla u članstvo Eu-

ropske Unije i suočila se s mnogim asimetričnim šokovima što je prouzročilo negativne posljedice na privredu Grčke. Stoga je glavna svrha kriterija konvergencije, pomoći zemljama u prilagodbi unutar Europske Unije i jačanju prosperiteta privrede. Svrha kriterija konvergencije jeste uskladiti monetarne i fiskalne kriterije pojedinih zemalja, prema kriterijima utvrđenih Ugovorom iz Maastrichta. Mnoge zemlje, naročito zemlje u razvoju imaju problem s održavanjem kriterija konvergencije, npr. Grčka, Italija i Portugal, iako su uspjele zadovoljiti nominalne kriterije. (*Kandžija, V, Cvečić, I, 2008.str. 95*)

POJAM INTRA-INDUSTRIJSKE RAZMJENE

Pojam istraživanja intra-industrijske trgovine na teritoriju Bosne i Hercegovine, u manjoj mjeri je zastupljeno. Intra-industrijska trgovina u sklopu strukturne konvergencije, ima veliki značaj. Svrha sličnosti ekonomskih struktura između promatranih zemalja, jeste mogućnost prilagođavanja asimetričnim i simetričnim šokovima u datom momentu i mogućnost poduzimanja sličnih ekonomskih mjera. Bosna i Hercegovina u odnosu na zemlje Europske Unije, mjerene mnogim ekonomskim pokazateljima, se nalazi u stupnju inter-industrijske trgovine.

Slika 1. Porterov dijamant

Izvor (Porter, M.E, 1998., str.198)

Tablica 1. Porterov dijament-Bosna i Hercegovina

FAKTORSKI USLOVI	UVJETI POTRAŽNJE	SRODNE I POMOĆNE DJELATNOSTI	STRATEGIJE I STRUKTURA PODUZEĆA
Bogata mineralnim sirovinama (olov, cinkitd.)	BDP 39 107 milijuna KM u 2021. godini BDP 45 604 629 milijuna KM u 2022. godini*	Obrazovne institucije <ul style="list-style-type: none"> ● Državni fakulteti ● Privatni fakulteti ● Razne visoke škole 	<ul style="list-style-type: none"> ● Indeks korupcije 2022 (34 mjesto, prethodno 35 od 110 mjesta)
Turistička ponuda : 1. Vodopadi Kravice 2. Bjelašnica 3. Nacionalni park Una 4. Panonska jezera Tuzla Blizina tržišta EU (Hrvatska) Ljudska baza (Bosna i Hercegovina, bilježi nizak natalitet i odljev stanovnika iz BiH): - Stopa registrirane nezaposlenosti za prosinac 2022. iznosila je 29,5 posto - Prirodni priraštaj 14.354 u 2022.g.	Prosječna neto plaća u BiH 2022 1190 KM (nominalan rast za 1,3% u odnosu na studeni 2022. godine) Prosječna razina cijena u Bosni i Hercegovini u 2022. godini u odnosu na prosjek 2021. godine, bio je viši za 14,0%	Poduzetnički inkubatori (neki od značajnih inkubatora) : <ul style="list-style-type: none"> ● Mostar ● Ljubuški ● Zenica ● Tuzla ● Sarajevo 	Lakoća poslovanja 2020, 90 mjesto od 190 zemalja <ul style="list-style-type: none"> ● Proizvodnja prosinac 2022 3,3 %

Izvor: (<https://take-profit.org/en/statistics/ease-of-doing-business/bosnia-and-herzegovina/>; bhas.gov.ba

INTRA-INDUSTRIJSKA TRGOVINA BiH SA ZEMLJAMA EU

Proces tranzicijskih zemalja i mnogobrojni povijesni čimbenici obilježavaju trgovinu zemalja. Većinom zemlje sličnih povijesnih struktura bilo da je pitanju ekonomski ili društveni čimbenik, u procesu konvergencije se susreću sa sličnim ili istim izazovima. Mnogobrojne europske integracije imaju svrhu pomoći zemljama na njihovom putu prema Europskoj Uniji. Cilj jeste potaći intra-industrijsku trgovinu sadašnjih i budućih zemalja Europske Unije.

POSTRATNA DINAMIKA I STRUKTURA VANJSKE TRGOVINE BIH

Ako posmatramo period nakon rata, tačnije 90-te godina 20. stoljeća, Bosna i Hercegovina kao samostalna i suverena država počinje novu etapu vanjske trgovine. Privreda okrenuta i usmjerena slobodnom tržišnom gospodarstvu, potaknuta privredama današnje Europske Unije, ima za cilj postati članica ekonomskih integracija. Nakon završetka Domovinskog rata, Bosna i Hercegovina i njezina privreda, susreće se s visokom inflacijom,

visokom nezaposlenošću odnosno narušenom cjelokupnom makroekonomskom politikom i devastacijom gospodarske strukture. Uz pomoć međunarodnih organizacija, Bosna i Hercegovina započinje graditi temelje za budućnost društvene zajednice. Naslijeđeni vanjski dug iz bivše SFRJ iznosio je 2,8 milijarda USD i u cijelosti je reprogramiran pri Londonskom i Pariškom klubu vjerovnika, a manjim je dijelom otpisan. Od članstva u CEFTA-a Bosna i Hercegovina je usmjerila gospodarstvo prema osnaženju fiskalnog sustava, smanjenju inozemnoga duga, jačanju privatnog sektora i približavanju Europskoj uniji. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8918>). Bosna i Hercegovina, potaknuta visoko razvijenim zemljama i uređenjem i pozitivnim odnosom susjednih zemalja, vanjsku trgovinu, je uredila sukladno zakonima o vanjskoj trgovini zemalja Europske Unije s ciljem bržeg i efikasnijeg konvergiranja prema europskim integracijama. Prema teorijama suvremene međunarodne ekonomije, odnosno teoriji "Porterov dijamanat", Bosna i Hercegovina ima mnoge faktorske uslove (prirodna i društvena bogatstva, teritorijalna bliskost s razvijem zemljama) kojim bih potaknula proizvodnju, prodaju, razmjenu i pri kraju vanjsku trgovinu. Kroz liberalizaciju tržišta, Bosna i Hercegovina je pridonijela važnosti, da putem slobodne trgovine osigura brži dotok kapitala, tehnologije, rada i ostalo. Obnova i izgradnja privrede je neizvodiva bez strane financijske podrške i tehničke pomoći. BiH privreda ima šansu da se priključi Evropi i njenoj tržišnoj ekonomiji kroz Pakt stabilnosti. Od trgovinskog suficita koji je 1991. iznosio 452.5 USD pa sve do postratnog deficita sredinom 90- tih 20. stoljeća, obilježava putanju djelovanja i prilagođavanja privrede Bosne i Hercegovine slobodnom tržišnom gospodarstvu članica europskih integracija. Glavni prioritet djelovanja vanjske trgovine Bosne i Hercegovine, jeste smanjiti deficit i ojačati inozemna ulaganja u privredu Bosne i Hercegovine.

EFEKTI INTRA-INDUSTRIJSKE RAZMJENE BIH

Jedan od glavnih čimbenika djelovanja vanjske trgovine Europske Unije jeste jačanje intra-industrijske razmjene među zemljama. Do osamdesetih godina prošloga stoljeća dominirala je teorija međunarodne trgovine zasnovana na modelima potpune konkurencije, s naglaskom na razlikama između zemalja. Nova trgovinska teorija polazi od sličnosti među nacionalnim ekonomijama, uz pretpostavku da na tržištu prevladava nesavršena konkurencija na strani ponude i/ili na strani potražnje. Trgovinski obrazac, koji će biti uspostavljen između zemalja, ovisi o sličnosti njihovih gospodarskih struktura, o dostignutom stupnju ekonomskog razvitka, o produktivnosti, udaljenosti i veličini nacionalne ekonomije. Između razvijenih i nerazvijenih zemalja očekuje se inter-industrijska trgovina, a između razvijenih država pretpostavlja se postojanje intra-industrijske trgovine (*Škufić, L, Vlahinić-Dizdarević, N, 2004., str.727*). Prema mnogim teoretičarima (Balassa 1986), i empirijskim istraživanjima, smatra se da zemlje sa sličnim dohotkom, sličnim gospodarskim razvitkom ostvaruju viši stupanj intra-industrijske trgovine. Faktori odnosno efekti putem kojih dominiraju u vanjskoj trgovini i utječu na intenzitet intra-industrijske trgovine su :

- veličina bruto društvenog proizvoda
- dohodak po stanovniku
- stupanj razvitka
- liberalizacija
- trgovinski sporazumi

Navedeni faktori određuju intenzitet djelovanja intra-industrijske trgovine među zemljama. Mjerenje stupnja intra-industrijske trgovine formulirali su mnogi teoretičari. Jedan od glavnih načina mjerenja stupnja jeste ranije primijenjena formula (Balassa 1986.), prema mnogim nedostacima u svojoj strukturi od jednake važnosti svih industrija, bez obzira na udio u vanjskotrgovinskoj razmjeni. Na temelju formule (Balassa 1986), drugi teoretičari preciziraju i formuliraju izračune za mjerenje intra-industrijske trgovine među zemljama. Grubel-Lloydov indeks (Škufić, L, Vlahinić-Dizdarević, N, 2004., str.732), 1975. godine intra-industrijske trgovine, je jedan od načina preciznijeg izračuna i tumačenja dobivenih rezultata. Cilj je bio ispraviti pogreške (Balassa 1986.) smanjiti trgovinsku neravnotežu, definirati sektore, industrije pojedinačno, zbog sve većeg broja uključeni proizvoda u vanjsku trgovinu.

INTRA-INDUSTRIJSKA RAZMJENA U POJEDINIM SEKTORIMA BIH

Sektori unutar jedne privrede podijeljeni su prema mnogim klasifikacijama kako bi se olakšao način uspoređivanja, konvergencije, divergencije i mjerenje udaljenosti jedne privrede. Unutar Bosne i Hercegovine, kao što je ranije bilo naglašeno klasifikacija djelatnosti je definirana prema NACE 2. 2010. Cilj je bio ublažiti manjkavosti i uskladiti statistiku u skladu s europskim integracijama. Bosna i Hercegovina usporenim putem napreduje prema stupnju konvergencije u odnosu na ostale zemlje europske integracije. Dominirajući proizvodi koje Bosna i Hercegovina uvozi odnosno izvozi predstavljeni su u top pet proizvoda. U top pet izvoznih proizvoda prikazani u tablici 2. spada (9401-sjedala ; 2716-električna energija ; 7601-aluminij u sirovim oblicima; 7308- Željezne ili čelične konstrukcije i dijelovi konstrukcija ; 8544-Izolirana žica, kablovi i ostali izolirani električni vodiči. U uvozne proizvode top pet proizvoda prikazani u tablici 3. su 2710-Naftna ulja i ulja dobivena od bitumenskih minerala, osim sirovih; 8703-Osobni automobili i druga motorna vozila; 2701-Kameni ugalj; briketi i slična kruta goriva od kamenog uglja; 3004-lijekovi ; 7601-Aluminij u sirovim oblicima.

Tablica 2. Top 5 izvoznih proizvoda Bosne i Hercegovine

TOP 5 PROIZVODA	2018	2019	2020	2021	2022
	VRIJEDNOST u mil.KM				
2716	574,04	574,87	497,19	830,04	1.074,65
7601	406,50	209,64	9,72	443,12	878,45
8544	309,48	329,32	315,33	474,16	605,80
9401	638,15	533,89	507,21	580,65	624,92
7308	298,43	328,75	328,98	467,90	625,57

Izvor: (<http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene>)

Prema prikazanim podacima od strane vanjske trgovine Bosne i Hercegovine, najveću vrijednost izvoza u razdoblju od 2018. do 2022. u strukturi vanjskotrgovinske razmjene je imao proizvod 2716- električna energija od 574,04 mil.KM do 1.074,65 mil.KM u 2022. godini. Osim električne energije ostali proizvodi koji bilježi značajan udjel i slijede su aluminij, sjedala, obuća s vanjskim đonovima od gume, plastične mase, kože u odnosu na

ostale proizvode i ostalo. U odnosu na izvoz, najveća stavka uvoza u razdoblju 2018.g. do 2022.g. bila je 2710. Naftna ulja i ulja dobivena od bitumenskih minerala, osim sirovih od 1.247,31 mil KM. 2018.g. do 2.936,20 mil.KM. 2022 godine.

Tablica 3. Top 5 uvoznih proizvoda Bosne i Hercegovine

TOP 5 PROIZVODA	2018	2019	2020	2021	2022
	VRIJEDNOST u mil.KM				
2710	1.247,31	1.578,20	968,10	1.582,55	2.936,20
7601	153,15	191,11	154,84	549,83	1.123,63
2701	502,76	528,88	311,28	466,98	911,52
8703	769,20	887,67	612,80	770,00	828,82
3004	455,26	495,58	516,78	539,52	575,49

Izvor: <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene> (pristupljeno 10.05.2020.)

Prema prikazanim podacima u tablici 3. od strane vanjske trgovine Bosne i Hercegovine, rastuću vrijednost uvoza u razdoblju od 2018. do 2022. godine u strukturi vanjskotrgovinske razmjene je imao proizvod 2710- Naftna ulja i ulja dobivena od bitumenskih minerala, osim sirovih. Ostali proizvodi koji dominiraju u strukturi uvoza su osobni automobili i druga motorna vozila, lijekovi, Kameni ugajlj; briketi i slična kruta goriva od kamenog uglja, aluminij u sirovim oblicima. Najznačajniji partneri u izvoznoj strukturi ističe se EU i CEFTA grupacija sa čak 92 %, a najznačajniji partneri uvoznj strukturi EU i CEFTA grupacija sa 69 % i što je važno naglasiti i ostatak svijeta sa 24,28 % ponajprije Kina . Okvirno Europska Unija, članice CEFTA-a, i ostale zemlje čine tržište uvoza i izvoza privrede Bosne i Hercegovine. Prema strukturi privrede Bosne i Hercegovine sektorska struktura Bosne i Hercegovine najveću zastupljenost u izvozu ima sektor rude, metali i proizvodi i sektor drvo, papir i namještaj u periodu 2018-2022 godine, što je također može istaći kao faktorski uvjeti definirani teorijom "Porterov dijamant" i dosadašnjim postignućima. Na temelju glavnih sektora privrede prikazanih, možemo izračunati i GLI-indeks intra-industrijske trgovine, koji prema dobivenim rezultatima, pokazuje da je industrijska trgovina u privredi Bosne i Hercegovine inter-industrijska.

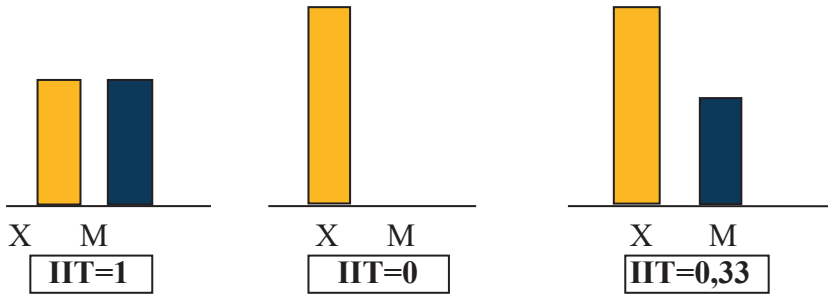
MJERENJE INTRA-INDUSTRIJSKE TRGOVINE IZMEĐU ZEMALJA

Postoje različiti načini mjerenja intraindustrijske trgovine između zemalja. Poznati koeficijent za mjerenje intraindustrijske trgovine je Grubel-Lloyd (1975) , također i prije poznati Balassa i Brulhart. Primjenom GL indeksa analizira se razina specijalizacije u intra-industrijskoj razmjeni. Metodologiju izračuna GL indeksa razvili su i primijenili Grubel i Lloyd (1975.). Grubel-Lloyd Indeks se kreće u rasponu od 0 do 1. Veća vrijednost indeksa ukazuje na veću razinu specijalizacije u intra-industrijskoj razmjeni.Što je vrijednost bliža nuli radi se o intraindustrijskoj trgovini.

$$GL_i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{X_i + M_i} = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i} \quad ; \quad 0 \leq GL_i \leq 1$$

GL - Grubel-Lloyd indeks koji mjeri intra-industrijsku trgovinu za industriju i
 X_i - izvoz zemlje u industriji i
 M_i - uvoz zemlje u industriji i

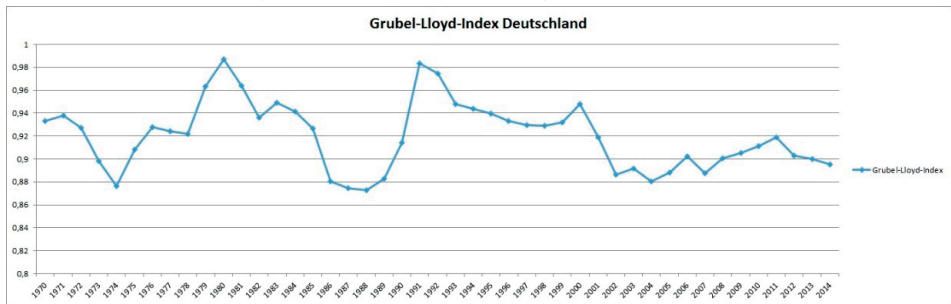
Grafikon 1. GL - Grubel-Lloyd index

Izvor : <https://www.slideshare.net/FNian/intra-industry-presentation>

Prema navedenom grafikonu (grafikon 1) vidimo odnos uvoza i izvoza prema intraindustrijskoj trgovini u različitim uvjetima, odnosa uvoza i izvoza.

Grafikon 2. Grubel-Lloyd-Index Njemačka 1970-2014

Izvor : http://www.wikiwand.com/de/Intraindustrieller_Handel

Grubel-Lloyd-Index Njemačka 1970-2014 prema (grafikon 2) prikazuje indeks kroz određeno razdoblje. Indeks pokazuje da Njemačka kao jedan od razvijenih zemlji Europskih zemalja ostvaruje pozitivan obim intraindustrijske trgovine u prikazanom razdoblju u rasponu od 0.93 do 0.89 u 2014.

Tablica 4. GL indeksi intra-industrijske trgovine za odabrane zemlje za 1996. i 2011. godinu.

Zemlje	1996			2011		
	Svijet	Razvijene zemlje	Zemlje u razvoju	Svijet	Razvijene zemlje	Zemlje u razvoju
SAD	0,61	0,65	0,47	0,62	0,68	0,51
EU (27)	/	/	/	0,6	0,63	0,51
Švicarska	0,51	0,52	0,31	0,49	0,49	0,37
Japan	0,35	0,34	0,32	0,39	0,36	0,39
Malezija	0,43	0,28	0,51	0,55	0,37	0,58
Egipat	0,17	0,12	0,19	0,28	0,2	0,33
Albanija	0,15	0,14	0,11	0,17	0,14	0,14
Kina	0,39	0,33	0,4	0,4	0,38	0,36

Izvor : World Trade Report, 2013 (prema Milutinović., S., 2015.str.44)

Tabela 4. GL indeksi intra-industrijske trgovine za odabrane zemlje za 1996. i 2011. godinu prikazuje na veći obim intraindustrijske trgovine visoko razvijenih zemalja, Sjedinjene Američke države koje bilježe rast intraindustrijske trgovine prema ostalim razvijenim zemljama, putem horizontalne intraindustrijske trgovine, također rast prema zemljama u razvoju putem vertikalne intraindustrijske trgovine. Jedna od prikazanih zemalja koji su zabilježile rast kao posljedicu globalizacije i liberalizacije jeste i Kina, koja prikazuje rast obima intraindustrijske trgovine u razdoblju od 1996-2011. Izuzetak se javlja u slučaju Japana koji, u odnosu na ostale razvijene zemlje, ima manji GL indeks i veći obim intraindustrijske trgovine sa zemljama u razvoju nego sa razvijenim zemljama, razlog je u tome da Japan nema puno prirodnih resursa i zbog toga mora da uvozi sirove materijale, kao i zbog geografske blizine zemalja u razvoju Azije, koje su mahom već industrijalizovane. (<http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene>).

Tabela 5. BiH izvoz po zemljama - najznačajnijim partnerima

Zemlje	2018	2019	2020	2021	2022
Hrvatska	1.464,00	1.399,22	1.362,91	1.864,31	2.676,62
Njemačka	1.741,54	1.675,71	1.630,84	2.137,58	2.666,19
Italija	1.352,79	1.300,53	1.015,18	1.608,29	1.991,39
Srbija	1.251,47	1.308,88	1.152,07	1.722,48	2.363,44

Izvor: (<http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene>)

Prema prikazanim podacima u tabeli 5. najznačajniji trgovinski partneri (izvoz) u razdoblju 2018-2022 godine su susjedna zemlja Hrvatska. Top 5 proizvoda u izvoznoj strukturi prema Hrvatskoj su električna energija, tkanine, hula-hop čarape, drvo obrađeno po dužini i sjedala. U 2022. godini učešće u izvoznoj strukturi Hrvatske u Bosni i Hercegovini čini 14,89 %. Vrijednost izvoza u 2022. godini Bosne i Hercegovine u Hrvatsku iznosilo je 2,68 milijardi KM). Srbiju (2,36 milijardi KM), te u Italiju (1,99 milijardi KM).

Tabela 6. BiH uvoz po zemljama - najznačajnijim partnerima

Zemlje	2018	2019	2020	2021	2022
Hrvatska	1.915,16	2.020,60	1.523,37	1.922,54	2.844,75
Njemačka	2.297,07	2.337,80	2.074,86	2.566,64	2.992,89
Italija	2.170,79	2.333,08	1.949,02	2.600,54	3.540,60
Srbija	2.070,77	2.150,22	1.895,72	2.427,34	3.057,57

Izvor: (<http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene>)

Prema prikazanim podacima u tabeli 6. najznačajniji trgovinski partneri (uvoz) u razdoblju 2018-2022 godine su susjedna zemlja Hrvatska. Top 5 proizvoda u uvoznj strukturi prema Hrvatskoj su naftna ulja i ulja, čokolada i proizvodi koji sadrže čokoladu, hula-hop čarape, portland cement i električna energija. U 2022. godini učešće u uvoznj strukturi Hrvatske u Bosni i Hercegovini čini 12,36 %. Vrijednost uvoza u 2022.godini Bosne i Hercegovine iz Italije (3,54 milijarde KM), Srbije (3,06 milijardi KM), Njemačke (2,99 milijardi KM), te iz Hrvatske (2,84 milijarde KM).

Tablica 7. Robna razmjena po regionima u Mil.KM

UVOZ (M)		
Zemlje	2021	2022
EU	12.730,90	16.297,39
CEFTA	2.762,88	3.517,01
EFTA	171,61	192,60
UoST	1.269,72	1.675,15
IZVOZ (X)		
Zemlje	2021	2022
EU	10.394,62	13.226,06
CEFTA	2.406,12	3.303,61
EFTA	378,76	312,56
UoST	358,06	311,64

Izvor: (<http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene>)

Prema podacima Vanjskotrgovinske komore za period 2022. godinu, vidljivo je u tablici 7, da su glavni partneri prema regionima Europska Unija, kao najveći i najčešći trgovinski partner, nakon toga CEFTA, EFTA i UoST (Zemlje Ugovora o slobodnoj trgovini Turska). Među najznačajnijim zemljama u sklopu Europske Unije su Hrvatska, Njemačka, Italija i Austrija. Dok u sklopu grupacije CEFTA (Central European Free Trade Agreement), Srbija se može istaći kao najznačajniji partner u vanjskotrgovinskoj razmjeni i uvoza ali i izvozne strukture. Najveći iznos pokrivenosti uvoza izvozom bilježi sa potpisnicama EFTA-e (Island, Lihtenštajn, Norveška i Švicarska), u iznosu od 162,3% u 2022. godini.

Tablica 8. Grubel-Lloyd-Index 2021-2022

Zemlje	2021	2022
EU/BIH	0,89	0,89
CEFTA/BIH	0,93	0,96
EFTA/BIH	0,62	0,76
UoST/BIH	0,42	0,31

Izvor: Izračun autora

Grubel-Lloyd-Index 2021-2022 prema predočenim podacima u tablici 8. prikazuje i potvrđuje podatke iz predhodne tablice 7. Najveći, odnosno indeks koji je najbliži broju 1 (nadovezajući se na poglavlje (MJERENJE INTRA-INDUSTRIJSKE TRGOVINE IZMEĐU ZEMALJA) jeste sa zemljama Europske Unije i članicama CEFTA-e grupacije. Vrijednost prikazanih podataka za navedene dvije grupacije EU/BiH I CEFTA/EU, pokazuje veću razinu specijalizacije u intra-industrijskoj razmjeni. Proizvodi koji su predmet uvoza, u većoj mjeri su predmet i izvoza (električna energija i aluminij u sirovim oblicima, među trgovinskim partnerima koji se mogu istaći su Hrvatska i Italija, Srbija). Električna energija u stavkama uvoza sa 393,53 mil.KM, u stavkama izvoza 1.074,65 mil.KM, dok aluminij zauzima u stavkama uvoza 1.123,63 mil.KM, u stavkama izvoza 878,45 mil.KM. Bitno je naglasiti da je vanjskotrgovinska razmjena s članicama CEFTA-a grupacije u promatranom periodu ima učešće sa 14,6% u peoriodu 2022. godine (uvoz je porastao za 26,0%, dok je izvoz porastao za 37,2%), ovo se odnosi na Srbiju, kao glavnom trgovinskom partner u sklopu Sporazuma CEFTA. Vidimo da ostale grupacije EFTA i UoST, kao trgovinski partneri koji se pojavljuju u sklopu vanjskotrgovinske razmjene, imaju manji postotak *Grubel-Lloyd-Index*, manji postotak intra-industrijske razmjene. Naročito zemlje u sklopu (Zemlje Ugovora o slobodnoj trgovini Turska) i Kina, sa kojima Bosna i Hercegovina bilježi proračunski deficit. U 2022.godini Bosna i Hercegovina je zabilježila proračunski deficit s Kinom u iznosu od -2.289,38 Mil.KM, dok je s Turskom zabilježila -1.363,51 Mil.KM.

ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina, okarakterizirana većim postotkom vanjskotrgovinske razmjene (uvoza/izvoza) s visoko razvijenim zemljama kao što je Njemačka (mjereno po BDP-u) usmjerava privredu Bosne i Hercegovine prema većem stupnju divergencije. Glavna bitna stavka navedene tvrdnje, jeste veća količina razmjene s zemljama koje karakteriziraju visok BDP-a, visoka zaposlenost i mnoge druge makroekonomske karakteristike u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, što privredu Bosne i Hercegovine usporava u odnosu na visoko razvijene zemlje. Čimbenici koji bi potaknuli unapređenje konvergencije privrede Bosne i Hercegovine jesu usklađenje zakonskih propisa u skladu s zakonima Europske Unije, jačanje domaće proizvodnje, unapređenje i motiviranje domaćeg proizvođača, liberalizacija tržišta, unutarnje uređenje i mnogi drugi čimbenici koji bi kroz makroekonomske politike jačali konvergenciju i intra-industrijsku trgovinu Bosne i Hercegovine i zemalja Europske Unije. I dalje faktorski uslovi, prirodna bogatstva (rude, metali, i proizvodi) i povijesno nasljeđe, ali i način i tijek poslovanja ima dominantnu ulogu u privredi Bosne i Hercegovine i vanjskotrgovinskoj razmjeni Bosne i Hercegovine i ostalih zemalja. Shodno tome

jačanje domaćeg, unutarnjeg tržišta, dugoročno bi makroekonomiju i mikroekonomiju Bosne i Hercegovine usmjerio na pravac prema visoko razvijenim zemljama.

LITERATURA

Knjige i priručnici :

1. Kandžija V. , Cvečić., I. (2008): Makrosustav EU, Ekonomski fakultet Rijeka
2. Porter, M.E.(1998) : The Competitive Advantage of Nations, New York: Free Press

Članci :

1. Grubel, H.G. and Lloyd, P.J. (1975) Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products. *Journal of International Economics*, 1976, vol. 6, issue 3, 312-314
2. Milutinović, S. (2015). Značaj intra-industrijske trgovine u savremenoj svetskoj privredi. *Ekonomija: teorija i praksa*, 8(1), 35-46
3. Škuflić, L. i Vlahinić-Dizdarević, N. (2004). KOLIKO JE HRVATSKA ROBNA RAZMJENA INTRA-INDUSTRIJSKA?. *Ekonomski pregled*, 55 (9-10), 727-751

Internet izvori :

- <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene>(pristupljeno 20.06.2023.)
- <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/statistika-i-analize-vanjske-trgovine-analiza-razmjene>(pristupljeno 20.06.2023.)
- <https://www.slideshare.net/FNian/intra-industry-presentation> (pristupljeno 20.06.2023.)
- http://www.wikiwand.com/de/Intraindustrieller_Handel (pristupljeno 20.06.2023.)
- <https://take-profit.org/en/statistics/ease-of-doing-business/bosnia-and-herzegovina/> (pristupljeno 20.06.2023.)
- bhas.gov.ba (pristupljeno 20.06.2023.)
- <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8918>(pristupljeno 20.06.2023.)